

Reformpolitik stärker den nordiska arbetsmoralen

Såväl välfärdsstatens utveckling som de senaste decenniernas pedagogiska inriktning har bidragit till kulturella förändringar i de nordiska länderna. Dessa riskerar på sikt urholka arbetslinjen och därmed tillväxten och vårt ekonomiska välstånd. Men politiska reformer kan återskapa de nordiska normerna och därmed även vår framtida ekonomiska utveckling. Det skriver Nima Sanandaji och Gabriel Heller Sahlgren.

NIMA SANANDAJI, GABRIEL HELLER SAHLGREN 5 APRIL 2022

På väg till jobbet. Arbetsmoralen skildrad i konstverket "Aseströmmen" på Stora Torget i Västerås. Foto: Janerik Henriksson/TT

För mer än hundra år sedan observerade den tyske sociologen Max Weber att länder i norra Europa tenderade att ha en högre levnadsstandard och generellt mer välfungerande samhällen än länder i andra delar av Europa. Han trodde att den protestantiska arbetsetiken var orsaken till nordeuropéernas framgångar. Den svenske nationalekonomen Assar Lindbeck kompletterade senare teorin med en geografisk faktor, att det historiskt varit svårt att överleva som bonde i Norden. Det oförlåtande klimatet gjorde det nödvändigt för bönderna att arbeta ovanligt hårt för

att överleva. Ur detta uppstod en kulturell norm med starkt fokus på individuellt ansvar och hårt arbete.

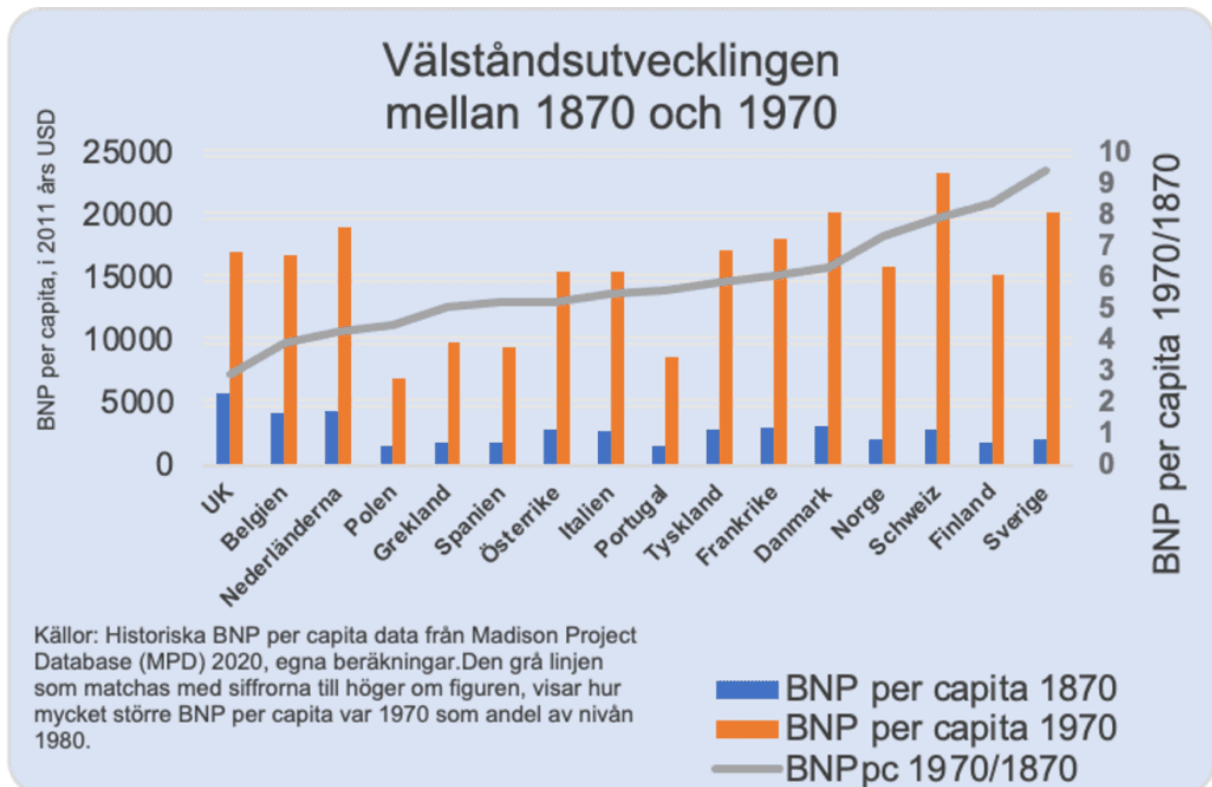
Det som gör de nordiska länderna unika är att de historiskt kombinerat ett kallt klimat med ett utbrett privat ägande, vilket gav starka individuella incitament att arbeta hårt. Det är uppenbart att de nordiska normerna för hårt arbete och hög social tillit utvecklades före industrialiseringen. Dessa normer är dock inte konstanta, utan befinner sig nu i förändring. Samtidigt som välfärdsstaten under 1900-talets sista decennier växte sig allt större skedde inom skolväsendet en utveckling mot allt starkare studentinflytande och undervisningsmetoder där eleven själv skulle leda sitt arbete. Dessa två parallella samhällsförändringar skulle komma att få stora konsekvenser för normerna i det nordiska samhället.

Arbetsnormer som överlevnadsmekanismer

Ett bra exempel på hur miljö och sociala förhållanden påverkar kulturella normer finns i en dikt av den finlandssvenske författaren Johan Ludvig Runeberg, skriven efter ett besök i den finska staden Saarijärvi på 1820-talet. Genom bonden Paavo, som försörjde sin familj genom att bruka marken i det ogästvänliga klimatet, skildrade Runeberg den hårda kampen för överlevnad. Översvämningar på våren och hagelstormar på sommaren förstörde många av skördarna. Det kalla vädret på hösten förstörde resten. Paavo och hans fru tvingades blanda bark från träd i sitt bröd för att överleva, ett bruk som var vanligt bland bönder i denna del av världen vid denna tid. Nästa år arbetade Paavo ännu hårdare för att gräva diken för att förbättra sin mark. Återigen belönades han med en mager skörd på grund av dåligt väder. Familjen blandade ännu mer bark i sitt bröd för att överleva det andra året och Paavo arbetade ännu hårdare. När det tredje årets skörd inte förstördes förklarade Paavos hustru glatt att de nu hade råd att sluta blanda bark i sitt bröd. Men Paavo insisterade på att de skulle fortsätta att göra det, och dela sin mat med sina grannar, vars skörd hade förstörts av det hårda vädret.

Berättelsen om Paavo illustrerar att bönder i de nordiska länderna inte bara behövde en stoisk beslutsamhet att arbeta hårt, utan också social tillit och sammanhållning för att klara sig. Utan hårt arbete och samarbete skulle Paavos familj och grannar ha svårt att överleva. Dikten illustrerar också att jordägande bönder, till skillnad från jordlösa bönder i många andra delar av världen, hade mycket att vinna på att höja produktiviteten på sina gårdar. De visade solidaritet med sina grannar och levde i en kultur där hårt arbete var nödvändigt för att överleva. Så skapades en kultur där samarbete, punktlighet, ärlighet och hårt arbete värderades högt.

I andra länder har nordbor i generationer setts som flitiga och ärliga. En bok skriven av den dansk-franske geografen och journalisten Conrad Malte-Brun 1834 tar upp de utmärkta vägar som hade byggts i Sverige och hur medborgerliga rättigheter skyddades både i Sverige och i Finland. Omkring 1870 genomfördes marknadsreformer i Sverige. (Danmark industrialiserades tidigare, Norge och Finland lite senare.) Sveriges tillväxt sköt därefter i höjden de kommande hundra åren. Faktum är att Sveriges tillväxt under lång tid var den högsta i Europa. Finland kom på andra plats, Norge på fjärde plats och Danmark på femte.

Många tror att de nordiska samhällenas höga nivåer av inkomstjämlighet var ett resultat av höga skatter och omfördelningspolitik. Men under de hundra åren av fenomenal ekonomisk tillväxt mellan cirka 1870 och 1970 var dessa samhällen i själva verket frimarknadsorienterade och hade låga skatter. De svenska forskarna Jesper Roine och Daniel Waldenström har faktiskt visat att Sverige hade en ovanligt jämn inkomstfördelning redan 1920. Fram till omkring 1980 fortsatte jämligheten att öka. Faktum är att de flesta av förbättringarna skedde före övergången från låga till höga skatter. I en annan artikel bekräftar forskarna Anthony Atkinson och Jakob Søgaaard att de höga jämlighetsnivåerna i Sverige till största delen genererades före övergången till ett högskattesamhälle.

Det betyder inte att välfärdsstaten var irrelevant för att öka jämställdheten i Skandinavien. Utvecklingen av den tidiga välfärdsstaten, och av fackföreningar, sammanföll med stigande jämlikhet. Tidig omfördelningspolitik och tillhörande reformer spelade därför troligen en roll i att minska inkomstskillnaderna, även om det totala skattetrycket inte var särskilt högt. En annan förklaring till landets starka och jämlika ekonomiska utveckling är dock dess skolsystem. Det tidiga skolsystemet, som växte fram under 1800-talets andra hälft, underströk vikten av såväl akademisk kunskap som normer för hårt arbete och individuellt ansvar. På så sätt bidrog det sannolikt till de normer som låg till grund för den starka ekonomiska utvecklingen från slutet av 1800-talet och framåt.

Den stora statens framväxt är kopplad till förändrade normer

Men det är också uppenbart att framväxten av den generösa välfärdsstaten har sammanfallit med en normförändring i Sverige. I början av 1980-talet ansåg 79 procent av svenskarna att det aldrig var acceptabelt att kräva statliga förmåner som man inte har rätt till. Runt det nya millenniet hade siffran rasat till 55 procent. Den har sedan dess återhämtat sig något, till 63 procent, efter nedskärningar i välfärdssystemet och offentliga kampanjer för att ändra folkliga attityder till överanvändning av offentliga medel.

I början av 1980-talet ansåg hela 76 procent av svenska folket att det skulle vara fel att lägga mindre vikt vid arbete i framtiden. Runt år 2000 hade denna siffra sjunkit till 15 procent. Sedan dess har skattesänkningar och minskad generositet i välfärdsstaten sannolikt bidragit till att höja siffran, som i dag ligger på 40 procent. Välfärdsreformer har alltså bidragit till att förändra folkliga normer för arbete och individuellt ansvar.

Förändringar i pedagogiken och skolans prioriteringar har påverkat arbetsmoralen negativt. Foto: Jessica Gow /TT

Det finns även en tydlig koppling mellan normförändringen och utbildningssystemet. I mitten av 1990-talet kom Sverige på första plats bland undersökta länder i en internationell undersökning av vuxenkompetens. Variansen i resultat var dessutom ganska låg; kunskapen var relativt jämnt fördelad i befolkningen. Detta var sannolikt produkten av den lärarledda utbildningsmodell som funnits i Sverige fram till 1990-talet. Historiskt sett var skolan också mer fokuserad än i dag på att förbättra elevernas icke-kognitiva färdigheter, exempelvis självdisciplin. Men i takt med att Sverige gradvis övergick till en elevledd utbildningsmodell sjönk prestationen avsevärt. Tonvikten på icke-kognitiva färdigheter ersattes av fokus på inskräpning av politiskt liberala och demokratiska attityder bland elever. Även om dessa attityder kan vara viktiga, är avsaknaden av betoning på icke-kognitiva färdigheter i dagens utbildningssystem anmärkningsvärd. Som vi visar i vår kommande bok, *Normboken*, var normförändringen särskilt betydande bland unga vuxna. Till exempel menade endast 36 procent av unga vuxna i början av 1980-talet att det någonsin kunde vara rätt att kräva statliga förmåner som man inte har rätt till. I dag är nivån så hög som 67 procent. I början av 1980-talet tyckte 65 procent av de unga att det skulle vara dåligt att lägga mindre vikt vid arbete i framtiden. I dag är siffran 37 procent. Intressant nog verkar inte invandringen spela någon nyckelroll i denna förändring, eftersom utrikesfödda och svenskfödda individer har mycket likartade attityder i dessa avseenden. I stället verkar det som om normerna i allmänhet har förändrats, till följd av såväl

välfärdsstatens allmänna tillväxt som förändringarna i utbildningssystemet. Viktigt är att det också verkar som om normerna bland unga inte har återhämtat sig från bottenivån kring 2000 i samma utsträckning som normerna bland äldre.

I dag är kallt väder inte ett lika starkt skäl för stark arbetsmoral som det var under förindustriell tid. En viktig utmaning för de nordiska länderna under de kommande decennierna blir därför att driva politiska reformer som understödjer en kultur där hårt arbete och individuellt ansvar värderas högt. Därför bör förändringar av välfärdsstaten för att förbättra incitamenten för arbete övervägas. Men det räcker inte. Även förändringar i utbildningssystemet måste ske, om man vill återskapa det normsystem som fanns i Skandinavien fram till slutet av 1900-talet. Mer lärarledd undervisning, och en starkare betoning av elevers icke-kognitiva färdigheter skulle påverka ungdomarnas värderingar positivt. Reformerna inom ekonomi och utbildning kan, om de faller väl ut, förändra vår kultur till det bättre och bidra till såväl högre tillväxt som ekonomisk jämlikhet.

NIMA SANANDAJI

Nima Sanandaji är teknologie doktor från KTH och vd för European Centre for Entrepreneurship and Policy Reform (ECEPR).

GABRIEL HELLER SAHLGREN

Gabriel Heller Sahlgren är forskare vid Institutet för Näringslivsforskning och har en doktorexamen från London School of Economics.